

İNSAN HAKLARI KONUSUNDA İNCELEME

İnsan hakları insanın sadece insan olması nedeniyle, onun tüm yönleriyle kişiliğini ve değerini korumayı ve geliştirmeyi amaçlayan evrensel ilke ve kurallar bütünüdür.

Ömer ERU
E. Mülki İdare Amiri

Anayasalarda yer alan temel haklar ve özgürlükler kavramı insan hakları kavramından daha dar kapsamlıdır.

İnsanlar yaşamları süresince duygu ve düşüncelerine göre hareket etme eğilimindedirler. Bir yerde kendi istedikleri gibi bir dünya yaratmak isterler. Toplumsal ilişkilerde, bazen istemedikleri bir şey olduğunda veya istemedikleri bir durumla karşılaştıklarında üzüntü duyarlar, bazen de kendi istekleri doğrultusunda diğer insanları ikna ederlerse veya amaçlarını gerçekleştirirse o zamanda mutlu olurlar.

Bununla birlikte insanlar toplumsal yaşamları süresince herkes tarafından kabul edilen belli kurallara uymayı öğrenmişlerdir. İnsanların kendi hareketlerini, toplumsal kurallar ve diğer insanların hareketlerine göre kısıtlamasıyla toplumsal hayatta olumsuzluklar giderek azalmış

ve toplumsal ilişkilerde deneyim kazanılması ile insanlık belli bir uygarlık düzene ulaşmıştır. Böylece bir evrensel değerler sistemi oluşmuştur.

İşte tüm bu evrensel değerler insanların, insan olarak dünyaya gelmelerinden itibaren düşünme ve mantık yürütebilme özelliklerini de ortaya çıkarmıştır. Bu insanlara özgü bir yetenektir. Özünde, özgürlük, eşitlik, kardeşlik, sevgi, saygı hoşgörü dostluk, dayanışma ve karşılıklı anlayış değerleri yatar.

İnsan hakları kavramı da bir yerde insanların bu özelliklerini ortaya koyan bir kavramdır. İnsana hem kendisini koruması ve geliştirmesi hem de başkalarına karşı sorumluluklarını yerine getirmesinin ge-

rekliliğini ortaya koyar. İnsan hakları, insanlara sırf insan olarak dünyaya gelmeleri nedeniyle tanındığı için insanların sahip olduğu diğer özellikleri artık önemli değildir. Artık soy, renk, cinsiyet, dil, din, köken vb. özellikler insanların insan olarak doğmalarıyla sahip oldukları özellikleri dışındaki özelliklerdir ve bunlar hiçbir zaman hiçbir yerde insanlar arasında ayırım nedeni olamazlar.

Bu haklar evrensel ve uluslararası alanlarda da tanınmıştır. Bu kurallar giderek belgelere bağlanmıştır. Tüm bu tanınma ve belgelerde de insanlar sadece insan olarak ele alınmışlardır. Örneğin insan olmak, zenci, beyaz, kadın, erkek, Çinli, Japon, Türk, Müslüman ve Hristiyan olmaktan önce gelmektedir. İnsan haklarını, insanlara öğretmenin temel ve evrensel bir işlevi, öncelikle insana sahip oldukları bu özelliklerini benimsetmeye yöneliktir.

İnsan hakları insanın sadece insan olması nedeniyle, onun tüm yönleriyle kişiliğini ve değerini korumayı ve geliştirmeyi amaçlayan evrensel ilke ve kurallar bütünüdür. İnsan hakları diğer yandan insan onurunu güvence altına alan haklardır. Anayasa da belirlenen haklarla sınırlı değildir. Yazılı hukuk sınırlarının ötesine geçen haklardır, olan değil olması gereken haklardır. Belli bir ülke ve zaman sınırını aşan haklardır. Tüm insanlara tanınması gereken, tüm insanların ortak noktası ve ortak dili olması gereken haklardır.

Anayasalarda yer alan temel haklar ve özgürlükler kavramı insan hakları kavramından daha dar kapsamlıdır. Temel haklar ve özgürlükler insan haklarının anayasa da yer alan kısmıdır. Bir yerde yazılı hukukun tanıdığı bazı haklardır.

İşte insan hakları ve örgütleri de bahsedilen konuları karşılamaya yarayan üstün değerli kurallar bütünüdür.

Bu kurallar bütünü, insanların yukarıda saydığımız değerlere ulaşmasını sağlayan araçlardır. İnsanı ve insanlığı korumanın ve geliştirmenin bütünüdürler. Bu konuda insan hakları eğitimi de insanlara insan ve insanlığı koruma ve geliştirme bilincini kazandırmanın başlıca yoludur. Ancak diğer yandan her ne kadar bu kamusal haklar ile insan hakları arasında ayırım var gibi görülse de zamanımızda bazı kuralların, hak ve özgürlüklerin evrensel bildireler haline gelmesiyle ve uluslararası kabul edilmesiyle ayırım önemini yitirmiştir. Ancak yine de uluslararası kabul edilen bu haklar anayasalara ve uluslararası belgelere de girip güvenceye kavuşmuşlardır.

Anayasalarda yer alan kişisel hak ve özgürlükler daha çok 18. yy. da ortaya çıkmışlardır. Genelde kişiyi esas alsalar da bir yerde geleneksel hakları ele alırlar. Bu hak ve özgürlüklere anayasal haklar denir. Ülkemizde 1961 Anayasamızda insan hakları; kişilik hakları, sosyal ve ekonomik haklar ile siyasi haklar olmak üzere üç grupta düzenlenmiştir. Fransa'da bazı hak ve özgürlükler kamu hukukunda yer alır ve böyle güvenceye alınmışlardır. Fransa da bunlara kamu özgürlükleri denir. Ama yine de dar kapsamlıdır. Demek ki insan hakları tüm bunların daha ötesinde, sınırları aşan haklardır. İnsan haklarının kapsamı daha geniştir. Bazen kişi hakları, bazen bir ülke de yalnız vatandaşlara değil yabancılara da tanınırlar. Örneğin kişi güvenliği, din ve vicdan özgürlüğü hakları böyledir.

İNSAN HAKLARININ ÖZELLİKLERİ NELERDİR?

Bu konuda insan haklarının en yaygın temellendirme biçimi olan doğal haklar yaklaşımı esas olarak ele alınacaktır. Bu anlayış insan haklarını, herkesin insan olması itibarıyla doğuştan sahip olduğu, dokunulmaz

Anayasalarda yer alan kişisel hak ve özgürlükler daha çok 18. yy. da ortaya çıkmışlardır. Genelde kişiyi esas alsalar da bir yerde geleneksel hakları ele alırlar. Bu hak ve özgürlüklere anayasal haklar denir.

devredilmez ve vazgeçilmez hakları olarak görür. Bu yaklaşım ile insan hakları; evrensel, doğustandır, toplum öncesidir, mutlak, vazgeçilmezdir, birey haklarıdır, çoğunlukla özgürlük haklarıdır, temel haklardır ve esas olarak devlete karşı ileri sürülen haklardır.

İnsan hakları bütün insanların zamana ve mekâna bağlı olmaksızın insan haklarına sahip olması, ırk, renk ve din ayrımına tabi olmadan tüm insanların insan haklarına sahip olması ve doğuştan kazanılan haklar olması sebebiyle evrenselidir.

DOĞAL HAKLAR NEDİR?

Locke'un sosyal teorisinin özünü doğal haklar oluşturmada ve sistemi "doğal haklar sistemi" olarak adlandırılmaktadır. Locke'a göre toplum halinde yaşayan insanlar üç temel doğal hakla sahiptirler. Bunlar: Hayat hakkı, mülkiyet hakkı ve özgürlük hakkıdır.

John Locke'un (1690) düşüncesinin, temelde insanı hak sahibi bir özne (birey) olarak değerlendirdiği bilinmektedir. İnsanın hak sahibi bir birey olarak değerlendirilmesinin en önemli sonuçlarından biri, bireyin doğuştan, sadece insan olması nedeniyle sahip olduğu, dokunulmaz

İnsan hak ve özgürlüklerinin daha çok sanayi devriminin başlangıcından itibaren geliştiklerini görmekteyiz. Özgürlük ve eşitlik fikirleri bu devrede şekillenmeye başlamıştır.

ve devredilmez haklarla çevrelenmiş bir "özel alan"ın her türlü dış müdahaleye karşı güvence altına alınmak istenmesidir. Birey, doğal haklarla çevrelenmiş bu özel alanda tümüyle "serbest"tir. Bunlara "doğal yasa" adının verilmesi, devlet yönetiminin olmadığı bir ortamda bir arada bulunan bireylerin davranış kuralları olarak görülmesidir. Locke insanın bütün doğal haklarının korunmasını, bunun içinde devletin gerekli olduğunu savunmuştur.

Locke'a göre doğa durumunda yani siyasi toplumda devletin varlık alanına girmesinden ve pozitif hukukun doğmasından önce bütün insanlar hayat, hürriyet ve mülkiyet haklarına eşit olarak ve ellerinden alınamaz şekilde sahiptirler ki, işte bu doğal haklar insan haklarının temel taşlarıdır. Aydınlanma Çağı'nda da tabii haklar hakkında çok şey söylenmiştir. Locke insanların yaşamak, hürriyet ve mülkiyet sahibi olmak için tabii bir hakka sahip olduğunu ayrıntılı bir şekilde anlatmaktaydı. İngiliz Parlamentosu tarafından 1689'da çıkarılan Haklar Bildirgesi bu tabii hakları pozitif haklara dönüştürmek üzere hazırlanmıştır.

Locke'un teorisi ve İngiliz Haklar Bildirgesi örneği baştanbaca Batı Dünyası'nda büyük bir etki yapmış ve birçok ülkede bu haklar kabul

edilmiştir. Günümüz insan hakları doktrininin özünde de Locke'un bu doğal haklar sistemi yatmaktadır. Locke insanların yaşamları, özgürlükleri ve mülkiyetleri üzerindeki hakların korunmasını devletin baş görevi yapmıştır. Kişinin özgür alanını belirleyen bu doğal, vazgeçilmez haklar aynı zamanda devletin sınırlarını çizerler ve devlet bu sınırları aştığı zaman meşruiyetini yitirir.

Doğal haklar insanın insan olması nedeniyle sahip olduğu hakları anlatır. Bu haklar yazılı değildir ve insanlık tarihi kadar eskidirler, evrenselidirler. Bu haklar devlet düzenine geçilmeden önce var olan haklardır. Devlet düzenine geçildikten sonra, devlet kendini bu haklarla bağlı saymıştır. 1776 Amerikan Belgeleri, 1789 Fransız Bildirgesi ve 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi var olan bu doğal hakları duyurmuşlardır. Devletler bu doğal hakları tanımışlar ve güvenlik altına almışlardır. Daha sonraları insan hakları temel de bu doğal hakları temel olarak şekillenmiştir.

İnsan hak ve özgürlüklerinin daha çok sanayi devriminin başlangıcından itibaren geliştiklerini görmekteyiz. Özgürlük ve eşitlik fikirleri bu devrede şekillenmeye başlamıştır. Çalışma şartlarının iyileştirilme çalışmaları, eşitlik ve eşitsizlik fikirleri böyle ortaya çıkmıştır. Bu sırada sisteme ve düzene karşı düşünceler tepkilere dönüşmeye başlayınca bazı istekler, haklar ve özgürlükler şeklinde devletler tarafından tanınmaya ve yasalara konmaya başlamıştır. Böylece de haklar ve özgürlükler güvenceye alınmaya başlamıştır.

İnsan hakları bilhassa 1945 yılından sonra Birleşmiş Milletler teşkilatının kurulmasıyla daha da önem kazanmıştır. Günümüzde de bilim, teknik ve iletişim olanaklarının çok gelişmesiyle, insan haklarından yararlan

nan insan sayısı da giderek artmıştır ve artmaktadır.

İlkel toplumlara baktığımızda bu haklardan ve bu hakların kullanılmasından söz edemeyiz. O topluluklarda demokrasi de yoktu zira bu hakların tanınması ve kullanılması bir yerde demokrasi olayıyla ilgilidir. Eski çağda Platon gibi Aristo da topluluklardaki eşitsizliği doğal karşılamıştır. Örneğin Aristo "politika" adındaki kitabında köleliği meşru bir durum kabul eder, kadını erkeğe bağımlı görür, köleyi evcil hayvanlarla eş görür. Hem Platon hem de Aristo, devleti insanların efendisi olarak görür. Yine eski Yunan da ve Roma da kişilerin devlet karşısında hakları yoktu ve olamazdı. Devlet kişilerin hak ve özgürlüklerinin her alanına karışabilirdi. Halkın büyük çoğunluğu da siyasal haklardan yoksundu. Zaten eski çağda siyasetin ve devletin dayandığı temel dindi.

Hıristiyanlığın ortaya çıkmasından sonra, kişilerin devlet karşısında bir hiç olmadıkları, herkesin eşit ve erdemli olduğu kabul edilmeye başlamıştır. Yavaş yavaş kişilerin devlet karşısında korunması gereği böylece ortaya çıkmıştır. Orta çağda feodalizmin ortaya çıkmasından sonra da, devletin sonsuz bir kudreti olduğu anlayışı zayıflamıştır. Yine orta çağda Sezar'ın hakkı Sezar'a, Tanrının hakkı Tanrıya anlayışından sonra insanların düşünceleri üzerinde tahakküm kuran Hıristiyanlık düşüncesi de yavaş yavaş insanlık düşüncesini dini düşünce etkisinden kurtarmaya başlamıştır. Bundan önce insan hak ve özgürlükleri, devletin yetkileri yanında bir de Hıristiyanlık düşüncesiyle tahakküm altındaydı. Bireyler köleydi hiçbir hak ve özgürlükleri yoktu.

Özgür düşünce, Rönesans'la birlikte yapılan reformlardan sonra önemli tarih sahnesinde göstermeye başlamıştır. Rönesans reformlarından sonra, dinin etkisi yani kilisenin

etkisi devlet işleyişinin üzerinden kaldırılmıştır. Artık vicdan ve düşünce özgürlüğü ortaya çıkmıştır. Böylece 17. yüzyıl özgürlük tarihinin altın çağı olmuştur. Sanat, bilim, edebiyat ve felsefe alanlarında büyük gelişmeler olmuştur. Giderek burjuvazi gelişmiştir. Bu da özgürlük kavramına yeni boyut kazandırmıştır. Öyle ki 18. yüzyılda ekonomik yönden gelişen burjuvazinin kendini geliştirmesiyle Aydınlanma felsefesi de insanları eski boyunduruk altına alan tüm kısıtlamaları ortadan kaldırmıştır. Artık ekonomik ve siyasal yönden liberalizm gelmiştir. Eşitlik ve idareye ortak olmak bu devrede burjuvazinin aristokrasiye karşı mücadelesidir. Özgürlük ve kişilerin güvenliklerinin devlete karşı korunması anlayışı siyasal erke karşı savunulmaya başladı.

1789 Bildirgesinde de “insanlar hukuk açısından özgür ve eşit doğarlar özgür ve eşit yaşarlar” ilkesi yer aldı. 1789 Fransız Devriminden sonra kişi hakları insanı temel almış ve açıklamışlardır. Artık bu tarihten sonra her halkın ve hukukun kaynağının insan olduğu kabul edilmeye başlamıştır.

1215 yılında İngiltere Kralına kabul ettirilen bildirge, Magna Charte (Magna Karta) İnsan Hakları kavramının ilk belgesi sayılır. İnsan hakları konusunda yayınlanan bir diğer önemli bildirge, Amerika’da yayınlanan Bağımsızlık Bildirgesi’dir. Özgürlük, eşitlik, kardeşlik gibi kavramlar, 1789 yılında gerçekleşen Fransız Devrimi’nden sonra yayınlanan “İnsan Hakları Bildirgesi”nde gerçek yerini alacaktır. İnsan haklarının uluslararası hukuka girmesi ancak II. Dünya Savaşından sonra almıştır.

İnsan hakları kavramı 1945 yılında Birleşmiş Milletlerin kurulmasından sonra ilk defa hukuk alanına girmiştir. 1948 de ki evrensel bildirge ile de somutlaştırılmıştır. Ancak bundan sonra insan haklarını tanımak

Dünyada barış ve adalet sağlanmasının temeli sayılmıştır. 04 Kasım 1950’de İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi kabul edilmiştir.

Bizde insan haklarının gelişim serüveni ise aşağıdaki şekilde olmuştur. 1876 öncesinde her şey padişahın kudretine bağlıydı. İnsanlar sultanın kulu sayılıyordu. Tazminat Fermanı’nda bazı kişi haklarından söz ediliyordu. Ancak bu hakların devlete karşı ileri sürülmesi mümkün değildi. 1876 Anayasasıyla bir takım anayasal haklar kabul edilmiştir. Bunlar her ne kadar devlete karşı ileri sürülmesi de yine de bir hakkın yazılı belgede yer alması açısından önemlidir. Bir de padişahın bazı yetkilerini meclisle paylaşması açısından önemlidir.

1924 Anayasası ile ilk defa insan hakları tanınmıştır. Devlete karşı ileri sürülebilen kamusal haklar bu anayasada düzenlenmiştir ve ilk defa egemenliğin kaynağının ulus olduğu vurgulanmıştır. İlk defa haklara yargı güvencesi gelmiştir. 1961 Anayasamızda da ilk kez insan haklarından geniş bir bölümünün temel haklar ve ödevler ana başlığı altında toplandığı ve güvenceye alındığını görmekteyiz. Bunlar kişi hakları ve ödevleri, iktisa-

di haklar ve ödevler, siyasal haklar ve ödevlerdir. Bunlar temel hak olarak yazılı hukukta yer almış ve güvenceye kavuşturulmuşlardır. 1971 değişiklikleri ve sonra 1982 Anayasasını görmekteyiz. Bu anayasada yazılı bir kısım temel hakların sınırlandırıldığı görmekteyiz.

1982 Anayasasında temel hak ve hürriyetler üç başlık altında; kişinin hakları ve ödevleri, sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler, siyasi haklar ve ödevler şeklinde düzenlenmiştir. Kişinin hak ve ödevleri Anayasanın 17-40. Maddeleri arasında düzenlenmiştir. Sosyal ve ekonomik hak ve ödevler Anayasa’nın 41-65. maddeleri arasında düzenlenirken, siyasi hak ve ödevler ise 66-74. maddeleri arasında düzenlenmiştir.

Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması konusuna değinecek olursak, insanlara birtakım hakların tanınması, bu hakların sınırsızca kullanılacağı anlamına gelmemektedir. Ancak, hangi hakların ne kadar sınırlandırabileceği üzerinde durulması gereken önemli bir sorundur. 1961 Anayasası, ilk haliyle temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasını “Temel hak ve hürriyetler, Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak ancak

kanunla sınırlanabilir. Kanun, kamu yararı, genel ahlak, kamu düzeni, sosyal adalet ve milli güvenlik gibi sebeplerle de olsa bir hakkın ve hürriyetin özüne dokunamaz. “şeklinde düzenlemiştir. Bu özgürlükçü anlayış, anarşi ortamının sorumlusu olarak görüldüğü için, 12 Mart 1971 yılındaki askeri muhtıra sonrasında yapılan değişiklikle, temel haklar ve hürriyetlerin sınırlanması “Temel hak ve hürriyetler, Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, Cumhuriyetin, milli güvenliğinin, kamu yararının, genel ahlakın ve genel sağlığın korunması amacı ile veya Anayasanın diğer maddelerinde gösterilen özel sebeplerle, Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak, ancak kanunla sınırlanabilir.” şeklinde düzenlenmiştir.

1982 Anayasasında ise temel hak ve hürriyetlerin sınırlarına ilişkin daha ayrıntılı düzenlemelere yer verilmiştir. Temel hak ve hürriyetlerin geneline yansıyan sınırlayıcı anlayış, günümüzde toplum tarafından zorlanmaktadır. 1961 Anayasası döneminde lüks olarak nitelenen temel hak ve hürriyetlerin artık toplum tarafından talep edilmesi olumlu bir gelişmedir. Örneğin kamu görevlileri, sendika hakkı ve siyasal haklar için uğraş vermektedirler. Düşünceleri ifade hürriyetine getirilen sınırlamalar tartışılmaktadır. Ayrıca top-

lumsal kargaşanın sorumlusunun temel hak ve hürriyetleri olmadığı açıkça görülmektedir. Bu nedenle 1982 Anayasası temel hak ve hürriyetlere ilişkin yeniden düzenlenmeli, daha doğrusu sınırlamalara ilişkin kuralları değiştirilmeli, 1961 Anayasası'nın özgürlükçü anlayışına dönülmelidir.

Hak ve hürriyetlerin sınırlanması konusunda son olarak sosyal ve ekonomik hakların sınırlanmasına değinilecektir. Sosyal ve ekonomik haklar, devlete birtakım yükümlülükler getirmektedir. Devletin bu hakları sağlamakta yetersiz kalması ya da görevlerini gereği gibi yerine getirememesi, bu hakların sınırlanması anlamına gelecektir. Bu haklar; devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, milli egemenliğin, Cumhuriyetin, milli güvenliğinin, kamu düzeninin, genel asayişin, kamu yararının, genel ahlakın ve genel sağlığın korunması gibi sebepler ile sınırlandırılabilir. Anayasa, sosyal ve ekonomik alanlarda Devlete düşen görevlerin ekonomik istikrarın korunmasının gözetilerek, mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirileceğini belirterek, sosyal ve ekonomik hakların sınırını çizmiştir (m. 65).

Temel Hak ve Hürriyetlerin Kötüye Kullanılmaması

Anayasada temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmayacağı belirtilmiştir. Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerin hiçbiri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetinin varlığını tehlikeye düşürmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin bir kişi veya zümre tarafından yönetilmesini veya sosyal bir sınıfın diğer sınıflar üzerinde egemenliğini sağlamak veya dil, ırk, din ve mezhep ayırımı yaratmak veya sair herhangi bir yoldan bu kavram ve görüşlere dayanan bir

devlet düzenini kurmak amacıyla kullanılamazlar. Anayasanın hiçbir hükmü, Anayasada yer alan hak ve hürriyetleri yok etmeye yönelik bir faaliyette bulunma hakkını verir şeklinde yorumlanamaz (m. 14).

Temel Hak ve Hürriyetlerin Kullanılmasının Durdurulması

Anayasanın 15. maddesine göre ise savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir. Görüldüğü gibi, temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulmasının yanı sıra Anayasanın tanıdığı güvenceler de ortadan kaldırılabilir. Bu önemli yetki; savaş, seferberlik, sıkıyönetim ve olağanüstü hallerde kullanılabilir. Bununla birlikte Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 15. maddesi temel hak ve hürriyetlerin olağanüstü hallerde durdurulmasına imkân tanımaktadır. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Divanı (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi), 15. madde uygulamasında, ulusun yaşamını tehdit eden tehlikenin varlığı ölçütünü kullanmakta olup, savaş ya da ulusun varlığını tehdit eden tehlikenin varlığı “Sadece belli grupları ya da kişileri değil, nüfusun tamamını hedef alan ve söz konusu devleti oluşturan topluluğun yaşam düzenini tehdit eden, boyutları olağanüstü ve gerçekleşmesi kesin ve yakın olan tehlike ya da kriz” şeklinde tanımlanmaktadır.

Ayrıca Anayasanın 15. maddesi temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulmasını, durumun gerektirdiği ölçüyle sınırlamaktadır. Alınan tedbirler, olağanüstü durumun gerektirdiği ölçüde ve olağan-

Anayasada tanınan hak ve hürriyetler aynı zamanda Anayasal koruma altındadırlar. Bunun yanı sıra Anayasa, temel hak ve hürriyetleri koruyucu kurallar da içermektedir

nüstü durumun ortadan kaldırılmasına yönelik olmalıdır. Anayasanın 15. maddesine göre savaş, seferberlik, sıkıyönetim ve olağanüstü hâl ilanında dahi kişinin yaşama hakkına, maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne dokunulamaz. Kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez; suçluluğu mahkeme kararıyla saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz.

1982 Anayasasında özellikle yargısal denetimin kaldırılması, yapılan işlemlerin, olağanüstü durumun gereklerine uygun yapıp yapılmadığını denetlemeyi olanaksız kılmaktadır. Bu nedenle 15. madde uygulamada insan hakları için tehlikeli sonuçlar doğurabilecek niteliktedir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin getirdiği koruma düzeni, bu olumsuzluklara karşı bir sigorta sayılabilir.

Temel Hak ve Hürriyetlerin Korunması

Anayasada tanınan hak ve hürriyetler aynı zamanda Anayasal koruma altındadırlar. Bunun yanı sıra Anayasa, temel hak ve hürriyetleri koruyucu kurallar da içermektedir. Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırmasını düzenleyen 13. madde, bu sınırlamanın sınırını da belirtmiştir.

13. madde sınırlama sebeplerini saydıktan sonra şu kurala yer vermektedir: “Temel hak ve hürriyetlerle ilgili genel ve özel sınırlamalar, demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olamaz ve öngörülükleri amaç dışında kullanılamaz”. Hak ve hürriyetlere getirilecek sınırlamalar, demokratik rejim anlayışına aykırı olmamalıdır.

Öngörülen amaçlar bahane edilerek, başka bir amaca ulaşmak için hak ve hürriyetler sınırlandırılmayacak; yahut meşru amaç güdülerek sınır-

lanmış olsalar bile, getirilen sınırlama bu amacın zorunlu ya da gerekli kıldığından fazla olmayacaktır. Yapılan sınırlamayla, sağladığı yarar arasında hakkaniyete uygun bir denge bulunması gerekir. Amaçla araç arasındaki makul ölçüyü aşan sınırlamalar Anayasaya aykırıdırlar.

Hak ve hürriyetlerin korunmasıyla ilgili bir diğer hüküm, Temel Hak ve Hürriyetlerin Korunması başlıklı 40. maddedir. Madde, Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlal edilen herkesin, yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkânının sağlanmasını isteme hakkına sahip olduğunu hükme bağlamaktadır. Ayrıca, resmi görevlilerce bireylere verilen zararlar, Devletçe karşılanacaktır. Temel hak ve hürriyetlerin korunmasında zikredilmesi gereken en önemli Anayasal imkân ise yargı denetimidir. Yargı denetimi olmasızın, hak ve hürriyetlerin ihlalinin yaptırımı olmayacak, yaptırımı olmayan kuralların ise anlamı olmayacaktır. Anayasa, bireylere, başkalarının işlem ve eylemlerine karşı hak arama hürriyeti tanınmasının yanı sıra; yasama organının, yani Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Anayasaya aykırı olarak insan haklarını ihlal etmesini önlemek için Anayasa Mahkemesi'ni kabul etmiştir.

İdare makamlarının hukuka aykırı işlem ve eylemlerinin bireyleri etkilemesi ise idari işlem ve eylemlerin yargısal denetimiyle önlenmiştir. Danıştay, idare ve vergi mahkemeleri, idarenin hukuka aykırı işlemlerinin iptali; idari işlem ve eylemlerden doğan zararların tazmini için başvurulabilecek idari yargı mercileridir. Ayrıca, kişiler, diğer kişilerin hukuka aykırı eylem ve işlemlerine karşı adli yargı mercilerinin koruması altındadırlar. İç hukukun öngördüğü yargı yollarına başvurduğu halde, hakkının ihlalini önleyemeyenler Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurabilmektedir.

Toparlayacak olursak Anayasada geçen hak ve hürriyetleri; kişinin hak ve ödevleri başlığında; kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığı (m. 17), zorla çalıştırma yasağı (m. 18), kişi hürriyeti ve güvenliği (m. 19), özel hayatın gizliliği (m. 20), konut dokunulmazlığı (m. 21), haberleşme hürriyeti (m. 22), yerleşme ve seyahat hürriyeti (m. 23), din ve vicdan hürriyeti (m. 24), düşünce ve kanaat hürriyeti (m. 25), düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti (m. 26), bilim ve sanat hürriyeti (m. 27), basın hürriyeti (m. 28, 29, 30), kamu tüzelkişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme araçlarından yararlanma hakkı (m. 31), düzeltme ve

İnsan Hakları il ve ilçe kurulları illerde valinin ilçelerde de kaymakamların başkanlığında ilgili kamu kuruluşlarının amirleri, meslek kuruluşlarının temsilcileri, sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri ve basın kuruluşlarının temsilcilerinden oluşmaktadır.

cevap hakkı (m. 32), dernek kurma hürriyeti (m. 33), toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı (m. 34), mülkiyet hakkı (m. 35), hak arama hürriyeti (m. 36), kanuni hakim güvencesi (m. 37), suç ve cezalara ilişkin esaslar (m. 38), ispat hakkı (m. 39), temel hak ve hürriyetlerin korunması (m. 40), sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler başlığında; ailenin korunması (m. 41), eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi (m. 42), kıyılarından yararlanma (m. 43), toprak mülkiyeti (m. 44), tarım, hayvancılık ve bu üretim dallarında çalışanların korunması (m. 45), kamulaştırma (m. 46), devletleştirme (m. 47), çalışma ve sözleşme hürriyeti (m. 48), çalışma hakkı ve ödevi (m. 49), çalışma şartları ve dinlenme hakkı (m. 50), sendika kurma hakkı (m. 51), sendikal faaliyet (m. 52), toplu iş sözleşmesi hakkı (m. 53), grev hakkı ve lokavt (m. 54), ücrette adaletin sağlanması (m. 55), sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması (m. 56), konut hakkı (m.57), gençliğin korunması (m. 58), sporun geliştirilmesi (m. 59), sosyal güvenlik hakkı (m. 60, 61), yabancı ülkelerde yaşayan

Türk vatandaşları (m. 62), tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması (m. 63), sanatın ve sanatçının korunması (m. 64), sosyal ve ekonomik hakların sınırı (m. 65), siyasi haklar ve ödevler başlığında ise Türk vatandaşlığı (m. 66), seçme, seçilme ve siyasal faaliyette bulunma hakları (m. 67), parti kurma, partilere girme ve partilerden çıkma hakları (m. 68, 69), kamu hizmetine girme hakkı (m. 70), mal bildirimi (m. 71), vatan hizmeti (m. 72), vergi ödevi (m. 73), dilekçe hakkı (m. 74) olarak sıralamak mümkündür.

İnsan Hakları İl ve İlçe Kurullarının Üye Yapısı ile Görevleri

İnsan Hakları il ve ilçe kurulları illerde valinin ilçelerde de kaymakamların başkanlığında ilgili kamu kuruluşlarının amirleri, meslek kuruluşlarının temsilcileri, sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri ve basın kuruluşlarının temsilcilerinden oluşmaktadır. Ayrıca kuruluşun sekreteryaya hizmetleri il ve ilçelerde oluşturulmuş Danışma Masalarınca yürütülmektedir. İnsan Hakları İl Kurulu'nun amacı, insan haklarının korunmasını sağlamak ve ihlalleri önlemek için gerekli inceleme ve araştırmaları yapmak ve bunların sonuçlarını yetkili mercilere bildirmek, toplumu ve uygulayıcıları eğiterek insan hakları ihlallerini sona erdirmektir.

İl ve ilçe insan hakları kurullarının görevleri; insan hakları konusunda her türlü çalışmayı yaparak, gerek kurul üyeleri, gerek uygulayıcılar ve gerekse vatandaşların bilinçlendirilmesini sağlamak ve bu amaçla çeşitli etkinlikler düzenlemek, kamu görevlilerinin insan haklarına uygun, sağlıklı ve verimli görev yapmalarını sağlamak amacıyla çalışmalar yapmak, kamu kurum ve kuruluşlarında vatandaşların iş ve denetimlerinin hızlandırılması konusunda çalışmalar yapmak, özürülü vatandaşların yaşamlarını kolaylaştırıcı tedbirleri almak, il masası

ve ilçe kurulları tarafından il kurulu-na iletilen konuları değerlendirmek, gerekli inceleme ve araştırma yapması için valilik makamına öneride bulunmak, insan hakları bilincinin yaygınlaştırılması amacıyla köy ve mahalle muhtarlıklarıyla diyalogu geliştirmek, sivil toplum kuruluşları ile işbirliğini geliştirmek, ilk ve orta dereceli okullarda "İnsan Hakları Öğrenci Kolu veya Temsilciliği" kurulmasının ve insan haklarına saygı bilincini yerleştirmek için etkinlikler düzenlenmesini teşvik etmek, ilköğretim çağına geldiği halde çeşitli sebeplerle okula gidemeyen çocuklar (özellikle okula gönderilmeyen kız çocukları) ve orta öğrenim öğrenci yurtlarının durumuyla ilgili araştırmalar yapmak, sokak çocuklarının sorunlarının çözümüne yönelik çalışmaları yapmak, çocukların ve gençlerin madde bağımlısı olmalarının önlenmesi amacıyla gerekli çalışmaları yapmak, sığınma evleri ve aşevleri açılmasını teşvik etmek, karakol ve nezarethane denetleme formlarının il kurulu tarafından incelenerek varsa aksaklıkların giderilmesi hususunda ilgililere tavsiyelerde bulunmak ve yardımcı olmak, sanık ve şüphelilerin kaldığı nezarethanelerin iyileştirilmesi ve ilgili Yönetmeliğe uygun hale getirilmesi hususunda tavsiyelerde bulunmak, çocuk hakları ile ilgili araştırmalar yapmak ve çözümler üretmek, yerel radyo ve televizyon kanallarında uzmanların katılımıyla insan hakları konusunda programlar düzenlenerek aydınlatıcı bilgiler vermek, idarenin uygulamalarında vatandaşlara hoşgörü ve nezaketle yaklaşılması ve işkencenin önlenmesi için her türlü çalışmayı yapmak, insan hakları konusunda personelin eğitilmesini sağlamak için kurs, konferans, seminer gibi, etkinlikler düzenlemek, her ay yapılan il insan hakları kurulu toplantı sonuçlarını ve yapılan çalışmalar hakkında özet bilgileri ilgili yerlere vermek olarak sıralanmıştır.